

Halina Worach-Kordas

Wspomnienie o profesorze Jerzym Piotrowskim

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 36, 203-206

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSPOMNIENIE O PROFESORZE JERZYM PIOTROWSKIM

Nauka polska, polska socjologia, poniosła dotkliwą stratę.

1 grudnia 1983 r. zmarł wybitny polski socjolog o uznanej randze międzynarodowej, Profesor Jerzy Piotrowski. Odszedł człowiek, którego wartości intelektualnych i moralnych nie sposób przecenić. Wszyscy, którzy się z nim zetknęli mogli podziwiać jego erudycję, wnikliwość badawczą i wielką rzetelność intelektualną. Był wybitnym naukowcem i nauczycielem, człowiekiem o dużym autorytecie moralnym.

Urodził się 20 lipca 1907 r. w Poznaniu. Studiował na Uniwersytecie Poznańskim u prof. F. Znanieckiego; studia te ukończył w 1930 r., otrzymując dyplom magistra filozofii z zakresu socjologii. W latach 1929–30 był asystentem Polskiego Instytutu Socjologicznego w Poznaniu. Od 1930 r. związany jest z instytucjami ubezpieczenia społecznego, najpierw w Poznaniu, a później w Warszawie.

Podczas okupacji pracował w podziemiu jako redaktor, autor i kolporter prasy podziemnej. Podczas powstania warszawskiego wywieziony został do obozu koncentracyjnego na terenie Niemiec. Uwolniony, w złym stanie zdrowia, w kwietniu 1945 r. przebywał następnie w szpitalach alianckich, po czym został przewieziony na dalsze leczenie do Szwecji. W okresie rekonwalescencji, prowadził w Sztokholmie studia z zakresu antropologii kulturalnej i socjologii u prof. T. Segerstedta. Po powrocie do kraju w 1947 r. zostaje redaktorem naczelnym wydawnictw ZUS, później „Przeгляdu Ubezpieczeń Społecznych”, przekształconego następnie na „Pracę i Zabezpieczenie Społeczne”. Warto dodać, iż redaktorem naczelnym tego pisma pozostał do ostatnich miesięcy swego życia.

Po wznowieniu działalności instytutu socjologii w 1956 r., J. Piotrowski objął kierownictwo pracowni socjologicznej w Centralnym Instytucie Ochrony Pracy, organizując tam wiele badań. Od 1957 r. uczestniczył w organizowaniu Instytutu Gospodarstwa Społecznego przy Szkole Głównej Planowania i Statystyki, powołany też został na stanowisko Kierownika Zakładu Socjologii przy Katedrze Polityki Społecznej tejże uczelni.

Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał J. Piotrowski na Uniwersytecie Łódzkim w 1960 r. na podstawie rozprawy o pracy zawodowej kobiet. Promotorem jego pracy doktorskiej był prof. Józef Chałasiński. Rozprawa ta ukazała się następnie drukiem (*Praca zawodowa kobiety a rodzina*, KiW, 1963). W 1964 r. uzyskał stopień naukowy i tytuł docenta z zakresu polityki społecznej. W roku następnym został mianowany kierownikiem Katedry Socjologii Pracy w SGPIS. Tytuł profesora Jerzy Piotrowski uzyskuje w 1970 r. W 1973 r. przechodzi do pracy w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.

Dorobek Profesora Jerzego Piotrowskiego jest rozległy. Obejmuje on nie tylko formalną karierę akademicką, którą rozpoczął stosunkowo późno. Przedtem bowiem związał swe losy z instytucjami ubezpieczenia społecznego, pracował na stanowiskach kierowniczych i koncepcyjnych, wykorzystując swą gruntową wiedzę socjologiczną. W ostatnich latach przed wojną prowadził dla Instytutu

Spraw Społecznych badania nad rolą samorządu ubezpieczeniowego, poparte powszechną ankietą. Zarówno prace te, jak i materiały pochłonęła wojna. W okresie powojennym z kolei kierował pracami międzyministerialnej komisji do spraw reformy ubezpieczenia społecznego. W wyniku tych prac powstał kompletny projekt nowej ustawy ubezpieczeniowej z obszernym uzasadnieniem opartym na analitycznych studiach. Niestety, z przyczyn pozamerytorycznych, projekt ten nie wszedł w życie. Powstaje też ważne studium na temat upowszechnienia służby zdrowia. Praca ta, *Od ubezpieczenia powszechnego do powszechnej służby zdrowia*, została wydana przez Polski Instytut Służby Społecznej w Łodzi, który istniał w latach 1947–1949 i którego J. Piotrowski był członkiem – założycielem (współ z H. Radlińską, E. Strzeleckim i innymi).

Wieloletnie zainteresowanie problematyką zabezpieczenia społecznego owocuje książką *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody* (1965). Pojęcie zabezpieczenia społecznego rozumiane jest tu „jako całokształt środków i działań (instytucji) publicznych, przy których pomocy społeczeństwo stara się zabezpieczyć swych obywateli przed groźbą niezaspokojenia podstawowych potrzeb, społecznie uznanych za ważne”. Pracą tą Autor przyczynił się w sposób istotny do rozwoju teorii zabezpieczenia społecznego, porządkując pojęcia z tej dziedziny i kreśląc tendencje rozwojowe zarówno w sferze idei, jak i w sferze konkretnych urządzeń społecznych.

Innym nurtem wnikliwych badań J. Piotrowskiego była problematyka pracy kobiet; chodziło tu zwłaszcza o sprzeczne czynniki pobudzające kobiety do pracy zawodowej poza domem oraz hamujące owe dążenia. Książka *Praca zawodowa kobiety a rodzina* dostarcza teoretycznych ram do tej problematyki. Jest nowym spojrzeniem na aktywizację kobiet jako na proces przekształcania się roli społecznej kobiety współczesnej. Rozprawę tę cechuje, podobnie jak poprzednie i późniejsze prace J. Piotrowskiego, wyraźne powiązanie z polityką społeczną, z potrzebą świadomego kształtowania stosunków społecznych.

Taki charakter miały również dwa duże badania empiryczne prowadzone pod kierunkiem profesora w latach 1964–1968. Pierwsze z nich zmierzało do ustalenia, w jakim stopniu praca zawodowa kobiet wpływała na strukturę i funkcjonowanie współczesnej rodziny miejskiej, na społeczne role kobiet, oraz mężczyzn, w rodzinie i na wykształcanie się nowej ideologii rodzinnej. Badano też, w jakim stopniu praca poza domem jest zjawiskiem ciągłym w życiu kobiet reprezentujących różne środowiska społeczne. Badanie dotyczące procesu aktywizacji zawodowej kobiet, w toku którego zebrano ponad 2 tysiące obszernych wywiadów było włączone w tok badań międzynarodowych; polsko-francuskich (współpraca z prof. Chombart de Lauwe) oraz polsko-radzieckich.

Drugie duże badanie przeprowadzone pod jego kierunkiem objęło próbę ludności w wieku 65 lat i więcej, wylosowaną w taki sposób, aby była reprezentacyjna dla ogółu ludzi w tym wieku w Polsce, zamieszkałych w indywidualnych gospodarstwach domowych. Tematyka badania objęła takie zagadnienia, jak: aktywność zawodowa i postawy ludzi starszych wobec pracy, zdrowie i sprawność, sytuacja rodzinna, warunki mieszkaniowe, źródła dochodów i sytuacja materialna, kontakty społeczne. Należy dodać, iż badanie to miało charakter porównawczy w stosunku do analogicznych badań przeprowadzonych w Danii, Anglii i Stanach Zjednoczonych. Zebrano blisko 3 tysiące bardzo obszernych wywiadów, które dostarczyły bogatego materiału poznawczego. Wyniki tych badań zostały przedstawione w licznych publikacjach, najszerzej jednak w książce *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie* (1973). Książka ta stała się już pozycją klasyczną, weszła do kanonu wiedzy o tej pokoleniowo wyróżnionej grupie społecznej jaką stanowią ludzie starzy. Dostarczyła nie tylko bogatego i wartościowego materiału faktograficznego, bogactwa refleksji metodologicznych, lecz stała się także użyteczna w praktyce. Materiały z badania nad ludźmi starszymi w Polsce były wielokrotnie wykorzystywane m.in. w pracach Komitetu PAN ds. Rehabilitacji i Adaptacji Człowieka, a ściślej w sekcji gerontologicznej tego Komitetu: Kierownictwo tej sekcji spoczywało w rękach J. Piotrowskiego.

Wydaje się, że problematyka gerontologiczna była mu bliska w sposób szczególny. W latach sześćdziesiątych rozwijał intensywną działalność badawczą na tym polu, natomiast w latach

siedemdziesiątych koncentrował się bardziej na działalności organizacyjnej. Był jednym z założycieli (współ z E. Rossetem, A. Kamińskim i inn.) Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego, które powstało w 1973 r. Profesor Jerzy Piotrowski był pierwszym Przewodniczącym, a do końca życia Honorowym Przewodniczącym PTG.

Wiele jego późniejszych prac poświęconych jest właśnie starzeniu się i starości jako problemom socjologicznym; m. in. przygotował publikację, będącą zbiorem prac przedstawionych na I Zjeździe Naukowym PTG. W zamieszczonym tam artykule J. Piotrowski pisał: „W obliczu starzenia się społeczeństw, kiedy już niedługo każdemu dane będzie dożyć «wieku trzeciego» i żyć dalej, coraz dłużej, sprawą niesłychanej doniosłości staje się intensywny rozwój badań w tej dziedzinie, aby można było dokładnie rozpoznać problemy, które przed nami stoją i opracować wytyczne dla polityki społecznej”.

W jednym z artykułów zamieszczonych na łamach „Przeglądu Socjologicznego” (1971, t. XXIV) J. Piotrowski pisał, nawiązując do wspomnianego wcześniej ogólnopolskiego badania: „Podstawowy wniosek wynikający z naszego badania można streścić w stwierdzeniu, że ludzie starsi stanowią populację bardzo zróżnicowaną ze względu na wiek, stan rodzinny, stan zdrowia, aktywność zawodową, sytuację materialną i mieszkaniową itd. [...]. Na tle tego zróżnicowania nasuwa się wniosek poznawczy i praktyczny, że ludzi starszych, tj. osoby w wieku konwencjonalnie określanym jako starczy nie można charakteryzować jako populacji jednorodnej o wspólnych cechach”. Wnikliwość badawcza autora objawiła się w tym właśnie, iż walczył ze stereotypami, ukazywał zwodniczość nadmiernych uogólnień. Wskazywał, iż pewne sądy są prawdziwe tylko wtedy, gdy odnosi się je nie do całej badanej populacji, lecz do jej określonych frakcji, w określonych społecznych sytuacjach.

Równoległym kierunkiem zainteresowań naukowo-badawczych, który Profesor uprawiał była socjologia rodziny. W ramach konwersatorium rodziny w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN oraz tematu węzłowego prowadził prace zespołowe nad syntezą badań dotyczących przemian w systemie wartości i stylu życia rodziny współczesnej w Polsce. Zorganizował także sekcję socjologii rodziny Polskiego Towarzystwa, Socjologicznego oraz grupę regionalną socjologów rodziny z krajów socjalistycznych.

W zainteresowaniach naukowych J. Piotrowskiego dadzą się wyodrębnić zatem trzy nurty. Pierwszy, najwcześniejszy, to praktyka i teoria zabezpieczenia społecznego; był nimi pochłonięty zarówno przed wojną, jak i w latach powojennych. Drugi nurt jego zainteresowań to problematyka pracy kobiet a szerzej – socjologia rodziny. Wreszcie trzeci nurt, który ujawnił się szczególnie silnie w ostatnich latach to gerontologia społeczna.

Profesora J. Piotrowskiego frapowały najbardziej zagadnienia mieszczące się na pograniczu teorii i praktyki. Interesował go rozwój idei i wpływ, jaki te idee wywierały na rozwój konkretnych urządzeń społecznych. Poruszał się w teoretycznych ramach roli społecznej. W tych kategoriach postrzegał proces przekształcania się współczesnej rodziny. Tak również postrzegał rolę społeczne ludzi w starszym wieku, analizując, jak przemiany w społeczeństwie jako całości determinują ich sytuację i potrzeby. Rozpoznanie naukowe potrzeb jednostek i zbiorowości powinno stanowić podstawę do planowania działalności publicznej na rzecz zaspokojenia tych potrzeb; Profesor wyznawał zasadę, że prawdziwym powołaniem socjologa jest służenie teorią praktyce, zatem współdziałał w rozwiązywaniu kwestii społecznych.

W ostatnich latach interesowała go zwłaszcza kwestia zmiany ról w życiu człowieka. W założeniach do badania rozpoczętego w 1977 r. na Uniwersytecie Łódzkim (w ramach problemu węzłowego 11.5) J. Piotrowski pisał: „Każdy człowiek pełni w ciągu swego życia wiele ról równocześnie i w czasie. Można mówić o rolach i zespołach ról właściwych różnym fazom życia rodzinnego lub różnym fazom wieku. W życiu ludzkim wraz z dojrzewaniem i dojrzałością wiązka ról wzrasta, w późniejszym wieku spada [...]. W miarę wieku zmienia się nie tylko wiązka ról, również i dawne role zmieniają swą treść”. Zagadnienia tego nie zdążył rozwinąć, lecz sygnalizował je jako nader ważne.

Prospołeczna orientacja J. Piotrowskiego przejawiała się w jego działalności jako eksperta (był członkiem sześciu komitetów naukowych PAN), konsultanta dla władz, we współpracy z towarzyszami naukowymi i społecznymi. Działał w radach naukowych i redakcyjnych; był także członkiem Rady Redakcyjnej „Przeglądu Socjologicznego”.

Współpracował ściśle z Ministerstwem Zdrowia i Opieki Społecznej. W latach 1957–1962 był członkiem Rady Ekonomicznej przy Urzędzie Rady Ministrów. Jako ekspert Międzynarodowego Biura Pracy w zakresie zabezpieczenia społecznego przebywał w 1963 r. z czteromiesięczną misją na Kubie. W 1966 r. w związku z badaniami gerontologicznymi odbył kilkumiesięczną podróż naukową do ośrodków socjologicznych w Stanach Zjednoczonych. Współpracował także z Wydziałem Ludności ONZ.

Prace Jerzego Piotrowskiego z zakresu socjologii rodziny i gerontologii społecznej cytowane są w najpoważniejszych opracowaniach zagranicznych; był uznanym znawcą tych zagadnień także w skali międzynarodowej.

Dorobek publicystyczny Profesora Jerzego Piotrowskiego jest rozległy; obejmuje 8 pozycji zwartych i około 300 pozycji artykułowych. Warto zwrócić uwagę na język tych prac, niezwykle jasny i prosty, bez śladów tego, co określa się mianem „żargonu naukowego”.

Zasługi naukowe J. Piotrowskiego nie ograniczają się tylko do jego działalności publicystycznej. Należy odnotować także jego osiągnięcia na polu organizacyjnym dla polskiej nauki i polskiej socjologii. Był także społecznikiem: jego postawa naukowca była spleciona ściśle z postawą społeczną. Był człowiekiem o rozległych horyzontach, pełnym tolerancji dla cudzych poglądów. Swojego niewątpliwego przecież autorytetu nie narzucał, słuchał chętnie innych, gotów do uznania cudzej argumentacji. W stosunku do ludzi, którzy z nim współpracowali był wymagający; wymagał przede wszystkim rzetelności badawczej i jasności, sam zresztą stanowił przykład takiego właśnie postępowania. Jego cechy jako badacza i jako człowieka sprawiały, iż gromadziło się wokół niego liczne grono socjologów, zatrudnionych w różnych placówkach, w różnych częściach kraju.

F. Znaniecki pisał kiedyś o potrzebie ludzi „mądrych a dobrych”. J. Piotrowski łączył w sobie sposób harmonijny takie właśnie cechy: inteligencję, erudycję i wnikliwość badawczą a równocześnie życzliwość, pełen dobroci stosunek do ludzi.

Halina Worach-Kardas